

Маја С. ДИМИЋ*

Факултет за пословне студије и право, Универзитет „Унион – Никола Тесла“, Београд

Оља М. АРСЕНИЈЕВИЋ**

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

КОНЦЕПТ ФИНАНСИЈСКЕ ПИСМЕНОСТИ – ПРЕПОРУКЕ ЗА ПОБОЉШАЊЕ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ***

Апстракт: У раду је анализиран концепт финансијске писмености и значај националних стратегија као стуба развоја финансијске писмености. Аутори у раду полазе од чињенице да концепт финансијске писмености укључује знање, образовање, способности, компетентност и одговорност истовремено. Фокус је на знању, способности примене знања, као и на постојању самопоуздања код људи за предузимање финансијских акција, ризика и препознавању шанси у пословном окружењу. Другим речима, финансијска писменост значи да нам знања и вештине које поседујемо у области финансија служе у процесу разумевања финансија и доношења исправних одлука уз коришћење доступних информација. Добро финансијско образовање и добро финансијско разумевање појединаца диктира њихове квалитетне и адекватне финансијске одлуке. Додатно, финансијско образовање и финансијска писменост добијају на значају и важности што потврђује интересовање стручне и научне заједнице које се огледа у повећаном броју публикованих радова и истраживања на националном и међународном нивоу. Новија историја, светска економска криза, пандемија изазвана Ковид-19 вирусом, ратна дешавања у Украјини, рапидне технолошке промене и иновације представљају „окидач“ за развој финансијске писмености. Уколико не постоје националне стратегије, регулаторна тела би требало да пронађу ефикасан механизам за имплементацију концепта финансијске писмености или кроз постојеће акционе планове/ националне стратегије или формирањем радних група које ће се бавити овом тематиком у новом стратешком и националном оквиру.

Кључне речи: финансијска писменост, финансијско образовање, финансијска способност, финансијско знање, националне стратегије.

1. УВОД

Имајући у виду да се светска економија свакодневно суочава са сложеним и динамичним променама и изазовима, не чуди да је тематика финансијске писмености у последње две деценије све актуелнија област истраживања, подстакнута

* Ванредни професор, maja.dimic@fppsp.edu.rs

** Редовни професор, arsenijevicolja@gmail.com

*** Рад је написан у оквиру научноистраживачког рада НИО по Уговору склопљеним са Министарством науке, технолошког развоја и иновација РС број: 451-03-66/2024-03 од 26. 1. 2024. године.

економским и социјалним дешавањима у нашој новијој историји. У том контексту, „појава глобалних проблема као што су висока стопа незапослености, растућа стопа сиромаштва, неадекватна здравствена заштита“ (Пауновић, Димић, Арсенијевић 2017), као и „нерешени социјални проблеми, смањена социјална заштита грађана, велика диференцијација прихода различитих друштвених група, доводи до озбиљног раслојавања друштва, смањења нивоа благостања и дестабилизације економске ситуације“ (Димић, Ђурић, Гајић 2022). Разлика у степену привредног развоја између развијених и земаља у развоју постаће све израженија уколико се не покаже спремност, способност и одлучност да се покрене процес трансформације образовног система који наглашава важност концепта целоживотног учења са фокусом на финансијску писменост. Недавни „потреси“ на финансијским тржиштима узроковани догађајима као што су велика рецесија, пандемија изазвана Ковид-19 вирусом или ратним стањем у Украјини, „растући тренд дигитализације финансијских производа, нагласили су потребу за финансијском писменошћу као друштвено корисном праксом“ (Заимовић, Торлаковић, Арнаут-Берило, Заимовић, Дедовић, Нухић Мешковић 2023).

Концепт финансијске писмености добија све више на значају „за појединца, корпорације, финансијске институције, институције које контролишу пословање финансијског сектора и све друге учеснике друштвеног система“ (Костић, Димић, Станковић 2020). Из угла појединца, финансијска писменост је важна и треба почети са овом врстом образовања од раног детињства, јер тада почиње да се формира личност појединца и у том периоду треба развити код детета исправне ставове о новцу, потрошњи, штедњи и другим финансијским питањима (Фабрис, Лубурић 2017: 20). У том контексту, „усвајање знања и вештина финансијске писмености омогућава идентификовање и правоовремено искоришћавање пословних шанси које ће остати неискоришћене уколико не поседујемо адекватна знања“ (Јовановић 2019: 382). Пословну прилику на тржишту препознаће појединци који су финансијски писменији, ефикасније ће се суочити са шансама и изазовима у пословању, ефективније ће анализирати резултате пословања и на крају ће правоовремено анализирати процес пословања и извући поуке и лекције за наредни пословни циклус.

Из угла корпорација, финансијска писменост даје компанијама конкурентску предност на тржишту, јер дефинише стратегију пословања која је усмерена на повећање вредности и генерисање средстава ка акционарима, боље позиционирање на тржишту, одржавање нивоа лојалности клијената, иновативно пословање што све заједно представља значајан извор конкурентске предности.

2. ФИНАНСИЈСКА ПИСМЕНОСТ У ЛИТЕРАТУРИ

Чињеница је да данас у стручној литератури не можемо пронаћи јединствену, универзалну дефиницију финансијске писмености, имајући у виду да концепт финансијске писмености обухвата различите димензије. У том контексту, аутори у научним и емпиријским истраживањима ниво финансијске писмености операционализују на основу:

- познавања финансијских појмова (на пример акције, обвезнице, каматна стопа и слично);

- анализе финансијских концепата (кредити, диверсификација ризика, хипотекарно задуживање и слично);
- поседовања финансијских и математичких вештина за доношење одговарајућих менаџерских одлука;
- ангажовања менаџера у процесу финансијског планирања, организовања, вођења и контроле процеса пословања.

Интересантно је напоменути да се у различитим деловима света концепт финансијске писмености у научној литератури дефинише различитим појмовима. Тако, у литератури Велике Британије и Канаде наилазимо на различите термине (попут финансијска способност, финансијска писменост, финансијско знање, финансијско образовање, финансијска компетенција, економска способност, економска писменост), док у Сједињеним Америчким Државама и Аустралији доминира израз финансијска писменост (Костић, Димић, Станковић 2020). Када је реч о дефинисању концепта финансијске писмености, научна и емпиријска истраживања новијег датума у фокус стављају: „мерење нивоа финансијске писмености, вредновање утицаја финансијске писмености на финансијско понашање и ставове, оцењивање посебних карактеристика које утичу на ниво финансијске писмености и евалуацију ефикасности наставног плана и програма у школама” (Алтинтас 2011). Охрабрује податак да се последњих десет година у научној литератури бележи константан раст објављених научних и стручних радова на тему финансијске писмености, што потврђују подаци у следећој табели где се јасно може приметити да је у 2022. години забележено скоро 10 пута више објављених радова у поређењу са 2014. годином.

Табела 1. Број објављених радова у области финансијске писмености у периоду 2014-2022.

Година	Број објављених радова
2014	27
2015	45
2016	37
2017	42
2018	95
2019	112
2020	162
2021	205
2022	267

Извор: Azra Zaimović, Anes Torlaković, Almira Arnaut-Berilo, Tarik Zaimović, Lejla Dedović, Minela Nuhic Mešković. Mapping Financial Literacy: A Systematic Literature Review of Determinants and Recent Trends. *Sustainability* 2023, 15 (12), 9358; <https://doi.org/10.3390/su15129358>

Научна и стручна јавност се почетком 90-тих година прошлог века упознаје са појмом „финансијска писменост” када Национална фондација за истраживање образовања из Велике Британије (*eng. National Foundation for Educational Research*)

дефинише финансијску писменост као „способност доношења промишљених и ефективних одлука у процесу доношења одлука о управљању и располагању новцем” (Noctor, Stoney, Stradling 1992). Неспоран допринос концепту финансијске писмености даје аутор Бернхајм, који је давне 1995. године (Bernheim, 1995a) истакао значај и важност концепта финансијске писмености у Сједињеним Америчким Државама, истакавши да је у већини домаћинстава присутан проблем неадекватне финансијске писмености који утиче на планирање штедње у домаћинствима. Двадесет година касније, Веховец, Рајх и Шкроблин Кирбиш (2015) финансијску писменост дефинишу као индивидуалну способност управљања и планирања личних финансија, која се састоји из финансијских одлука о новцу, инфлацији, штедњи, каматним стопама, инвестицијама, задуживању, кредитним и валутним ризицима, свим врстама финансијских уговора и другим финансијским инструментима (Hogarth 2006). И аутори Мејсон и Вилсон (2000) су дошли до сличних сазнања тврдећи да је финансијска писменост способност појединца да добије, разуме и процени информације важне за доношење одлука уз могућност сагледавања финансијских последица (Mason, Wilson 2000).

Аутор Хогарт (2006) истиче да финансијска писменост представља упознавање, образовање и информисаност о питањима управљања новца и имовине, банкарства, инвестиција, кредита, осигурања и пореза; разумевање основних концепата који су у основи управљања новца и средстава (на пример, временска вредност новца у инвестицијама, или обједињавање ризика у осигурању) као и коришћење знања и разумијевање концепата за планирање, спровођење и евалуацију финансијске одлуке (Hogarth, 2006). Слично, *Лусарди и Мичел* (2014) наглашавају да је финансијска писменост способност обраде економских информација и доношења одлука о финансијском планирању, штедњи, позајмљивању и пензијама (Lusardi, Mitchell 2014a), те да су особе са развијенијим способностима у финансијама склоније да улажу у своју будућност преко пензијских фондова и акумулирају више средстава. До сличних сазнања дошао је и аутор *Бартли* (2011) који истиче да користи од високог нивоа финансијске писмености укључују мање накнаде и провизије на кредитним картицама, веће приносе на улагања, раније планирање штедње за пензију и мању задуженост. Ову чињеницу потврђују и многобројне студије (Christelis et al., 2010; Rooij et al., 2011; Yoong, 2011, Arrondel et al. 2012) у којима је емпиријски доказано да су особе са већим нивоом финансијске писмености склоније да учествују на финансијским тржиштима, буду активни партиципанти на тржиштима деривата, боље планирају и штеде новац за пензије и ефикасније врше диверсификацију ризика.

Према *Киршу* (Kircsh 2001), описмењавање не подразумева апсолутно способност развоја током година образовања, већ скуп вештина, знања и стратегија које појединци током живота стичу у различитим ситуацијама и у интеракцији са својим вршњацима и у заједницама. Аутори *Баховец, Барбић и Палић* (2015) напомињу да индивидуална способност разумевања финансијских концепата, финансијских производа и услуга као и могућност контроле индивидуалних финансијских ресурса дефинишу концепт финансијске писмености. *Вахира и Кихиу* (Wachira, Kihiu 2012: 42) наводе да финансијска писменост помаже потрошачима у припреми за „црне дане” у процесу дефинисања стратегија за смањење ризика

и ефикасном коришћењу финансијских производа што је најважније у доношењу адекватних одлука. Према Урбан (2020), мања је вероватноћа да ће млади људи који похађају часове финансијског усмерења у средњој школи имати проблема са управљањем новцем и дуговима када одрасту.

3. НАЦИОНАЛНЕ СТРАТЕГИЈЕ КАО СТУБ РАЗВОЈА ФИНАНСИЈСКЕ ПИСМЕНОСТИ

Организација за економску сарадњу и развој (*eng. Organisation for Economic Co-operation and Development OECD*, у *nastavku OECD*) била је пионир у групи међународних институција која је концепт финансијске писмености пласирала на „велика врата”. У документу из 2005. године, „Препорука о принципима и добрим праксама за финансијско образовање и подизање свести” (*eng. Recommendation on Principles and Good Practices for Financial Education and Awareness*) финансијска писменост је дефинисана као процес у којем финансијски потрошачи/улагачи побољшавају своје разумевање финансијских производа и концепата, те путем информација, ушита и/или објективних савета, развијају потребне вештине и сигурност како би постали свеснији финансијских ризика и прилика, како би доносили утемељене одлуке, како би знали где да се обрете за помоћ, те како би предузимали друге ефективне мере за побољшање свог финансијског благостања (*OECD, 2005*). *OECD* након спроведеног ПИСА тестирања 2012. године, дефиницију проширује и обогаћује додатком да је финансијска писменост и комбинација свесности, знања, вештина, ставова и понашања неопходних за доношење добрих финансијских одлука и коначно постизање индивидуалног финансијског благостања (*OECD, 2014*). У студији Светске банке (*eng. World Bank*) Финансијска едукација – програми и стратегије (*eng. Financial education- programs and strategies*) из 2014. године направљена је јасна разлике између:

- финансијског образовања које је алат за повећање финансијске писмености потрошача и
- финансијске писмености која подразумева способност разумевања личних финансија (*World Bank 2014*).

Ако бисмо морали да се определимо за општеприхваћену дефиницију финансијске писмености, новијег датума, изабрали бисмо објашњење *OECD* (2020: 43) у коме стоји да је: „финансијска писменост комбинација свести, знања, вештина, ставова и понашања неопходних за доношење добрих финансијских одлука и коначно постизање индивидуалног финансијског благостања“.

Концепт финансијске писмености садржи неколико аспеката: финансијско знање, искуство у финансијском пословању, способност комуникације о различитим финансијским концептима, способност примене различитих финансијских инструмената, спровођење адекватних финансијских одлука, однос према употреби финансијских инструмената, поверење људи у извршене финансијске операције, финансијско понашање (*Zait, Bertea 2014: 38*). Како би се олакшала будућа персонализација концепта, може се извршити груписање димензија у четири различите категорије (*APES, 2013: 16-17*).

1. Финансијско знање

- Штредња и широдња – разликovanje ширеда и жеља шриликoм широдње, штредња као алай у шосиизању циља шoјединца, оиције за штредњом, шрејреке са којима се шoјединци сусрећу у шроцесу штредње и начини за шревазилажење ових баријера, вежбање шроцеса штредње.
- Планирање и буцеширање – вешиина израде акциoнoј шлана како би се шосишао одређени циљ.
- Доношење одлука на основу информација – укључује знање које обухаваша шосодности шoшраге за шoшредним информацијама на основу којих се доносе одлуке.

2. Вештине

- Зарађивање новца – укључује различитије шеме о живoшћу, зайoшљавању и шредузейнишишћу.
- Ушрављање новцем – однос штредње и широдње, шракса шланирања и буцеша и инвестирања шo унашред дефинисаним шлановима.
- Улашање новца – исшраживање оиција за улашање новца.
- Схвашање шoјма шрошкова кредиирања (шoзајмица) – разумевање различитиш варијантиш и услова кредиирања.

3. Сшавови

- Посиизање душорчнoј циља („шoлед” у дудушности) – размишљање/размаширање акције и осешљивоси на ризик.
- Узеши у обзир добродиш друшх – размишљање о ушшцају на друге, осешај одшорностиш и емшшшшшја шрема друшима.
- Развијен осешај сошсшвене вредностиш са сшлалним инштересовањем за коншшнуирано учење.
- Заинштересованосиш и укљученосиш у шројектше као и сошсшвени развој.

4. Понашање

- Ушосишављање навика штредње, буцеширања и одређивања шриоритешеша.
- Исказивање шредузейничкoј шонашања и радне ешшке – доношење одшорних избора.
- Вежбање фокуса на улашање нашора.
- Показивање добродшворнoј, емшшшшчнoј и саосешајнoј шонашања.

У складу са препорукама OECD из 2005. године и у жељи да се чланицама помогне у процесу израде националних стратегија, OECD/ INFE (Међународна мрежа за финансијску едукацију) у периоду 2010-2012. година израдила је Смернице и Водич за израду националне стратегије за финансијско образовање (OECD/ INFE guidelines on Financial education in schools, 2012) (Костић, Димић, Станковић 2020).

У документу Национална стратегија финансијског образовања (*eng. National strategy for financial education*) које је OECD/ INFE објавио 2015. године истакнута је важност постојања стратегија финансијског образовања на националном нивоу. С тим у вези, наводи се да се из године у годину повећава број земаља које раде

на јачању образовног система кроз развој националних стратегија финансијског образовања. У поређењу са 2011. годином, 2015. године, у 26 земаља је забележен развој или имплементација националне стратегије, што је раст од чак 200% за три године. На следећем графикану приказан је статус националних стратегија финансијског образовања у 2015. години.

Графикон 1. Статус националне стратегије (НС) финансијског образовања у свету у 2015. години¹

Извор: OECD/ INFE 2015: Policy Handbook: national strategies for financial education, <https://www.oecd.org/finance/National-Strategies-Financial-Education-Policy-Handbook.pdf>, p.11

Чињеница је да је све већи број земаља заинтересован и фокусиран ка развоју националних стратегија финансијске писмености и финансијског образовања. Примери добре праксе мотивишу, инспиришу и дају магу пута регулаторним телима земаља која нису имплементирале националне стратегије, у процесу унапређења финансијске писмености становништва. У наредној табели, аутори дају приказ искуства земаља које су у неколико циклуса успешно реализовале националне стратегије, унапредиле концепт финансијске писмености и поставиле смернице земаљама које су у почетној фази имплементације истих.

1 Статус националних стратегија (НС) у 2015. години: 1. Ревидирана НС или имплементирана друга НС: Аустралија, Чешка, Јапан, Малезија, Холандија, Нови Зеланд, Сингапур, Словачка, Шпанија, Велика Британија, Сједињене Америчке Државе; 2. Имплементирана НС по први пут: Јерменија, Белгија, Бразил, Канада, Хрватска, Данска, Естонија, Гана, Хонг Конг, Кина, Индија, Индонезија, Ирска, Израел, Кореја, Летонија, Мароко, Нигерија, Португалија, Словенија, Северна Африка, Шведска, Турска; 3. У току је израда НС: Аргентина, Чиле, Кина, Колумбија, Коста Рика, Ел Салвадор, Француска, Гватемала, Кенија, Киргистан, Либан, Малави, Мексико, Пакистан, Парагвај, Перу, Пољска, Саудијска Арабија, Србија, Танзанија, Тајланд, Уганда, Уругвај, Замбија; 4. Планира се израда НС: Аустрија, Северна Македонија, Филипини, Румунија, Украјина, Зимбабве.

Табела 2. Примери добре праксе

Земља	Година имплементације	Мисија/Визија/Циљеви
1	2	3
Јапан	I стратегија 2005 II стратегија 2007 Ревидирана I 2013 Ревидирана II 2016	<ul style="list-style-type: none"> • Промовисати финансијску писменост становништва, • Побољшати живот појединаца, • Побољшати квалитет финансијских производа, • Економски раст кроз повећање прилива новца у растуће индустрије, • Промовисати финансијско образовање у школама.
Шпанија	I стратегија 2008-2012 II стратегија 2013-2017 III стратегија 2018-2021	<ul style="list-style-type: none"> • Инклузија • Сарадња • Континуитет • Разноликост • Знање и доступност • Мерење и евалуација. • Координација • Одговорност • Циљеви тренутне националне стратегије (2018-21) су: • промоција брэнда „Финансије за све”, • спровођење дигитализације финансијског образовања, • консолидација и промоција кључног догађаја „Дан финансијског образовања”, • препознавање потреба становништва за финансијским образовањем, • јачање улоге заинтересованих страна које желе да промовишу финансијску едукацију, и • промовисање финансијског образовања међу школарцима.
Чешка	2010	<ul style="list-style-type: none"> • Подизање свести грађана о финансијској писмености и ставовима потрошача у односу на финансијске институције на тржишту. Приоритети постављени у стратегији су: • активно понашање на финансијском тржишту, • спречавање презадужености и • штедња за пензију.
Канада	2014	<p>Циљ је јачање концепта финансијска писменост свих Канађана кроз:</p> <ul style="list-style-type: none"> • концепт управљања новцем, • планирање финансијских средстава за будућност, • спречавање и заштита од преваре и финансијске злоупотребе. <p>Национална стратегија финансијског образовања базира се на три димензије финансијске писмености: управљање, планирање и заштиту новца, односно:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. управљати новцем, 2. планирати и сачувати за будућност и 3. спречити и заштитити од преваре и финансијске злоупотребе.

1	2	3
Португалија	I стратегија 2011-2015 II стратегија 2016-2020	<ul style="list-style-type: none"> • Побољшати финансијско знање и ставове • Промовисање знања и вештина у коришћењу дигиталних финансијских услуга • Финансијска инклузија • Развој навике ка штедњи • Промовисање одговорног коришћења кредита • Стварање навике из предострожности • Јачање финансијског знања у области предузетништва.
Турска	2014-2017	<ul style="list-style-type: none"> • Промовисање инклузије, финансијске писмености и финансијског образовања • Проширити финансијске производе и услуге на све сегменте друштва • Укључити аутсајдере финансијског система и повећати квалитет и ниво коришћења постојећих производа и услуга • Осигурати ефикасне мере и адекватну заштиту потрошача од стране агенције за заштиту финансија
Холанија	2019	<ul style="list-style-type: none"> • Финансијска припрема за будућност (Платформа Money Wise) • Промоција финансијских вештина у школама, • Фокус на осетљиве групе • Повећање срадње са постојећим и новим заинтересованим странама • Иновације и развој

Извор: Преглед аутора на основу ОЕЦД, 2022, Evaluation of National Strategies for Financial Literacy; OECD, PISA 2015, 2017

ОЕЦД је 2022. године објавио и документ Евалуација националних стратегија финансијске писмености (eng. *Evaluation of National Strategies for Financial Literacy*) у коме је Национална стратегија за финансијску писменост дефинисана као „одрживи, координисани приступ финансијске писмености који:

- препознаје важност финансијске писмености – кроз законе где је то прикладно – и договара њен обим на националном нивоу, узимајући у обзир идентификоване националне потребе и недостатке;
- је у складу са другим стратегијама које подстичу економски и друштвени просперитет;
- укључује сарадњу са релевантним заинтересованим странама као и идентификацију координационог тела;
- укључује успостављање мапе пута за подршку остваривању специфичних и унапред одређених циљева;
- даје упутства која се примењују у појединачним програмима који се спроводе у оквиру националне стратегије у циљу ефикасног и одговарајућег доприноса укупној стратегији финансијске писмености и
- прати и врши евалуацију процене напретка стратегије и даје предлоге за побољшање у складу са тим” (<https://www.oecd.org/finance/financial-education/Evaluations-of-National-Strategies-for-Financial-Education.pdf>: 10).

4. ФИНАНСИЈСКА ПИСМЕНОСТ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

Концепт финансијске писмености препознат је од стране земаља у развоју као механизам који системски настоји да побољша ниво финансијске свести појединца. С тим у вези у Републици Србији се темом финансијског образовања и финансијске писмености последњих неколико година интензивно баве Министарство просвете, Народна банка Србије, као и Удружење банака Србије који као кровне институције учествују у промовисању и имплементацији концепта финансијске писмености, доношењу акционих планова/стратегија као и реализацији различитих емпиријских истраживања/ пројеката који се баве овом тематиком.

Пилот-пројекат под називом „Укључивање финансијског описмењавања у систем образовања и васпитања Републике Србије (*FinPis*)” покренут је 2017. године од стране Министарства просвете, науке и технолошког развоја. Резултати спроведеног пројекта нису били задовољавајући и упућивали су да код млађе популације постоји недовољно развијена свест о значају финансијске едукације. С тим у вези, већ наредне године, Министарство просвете, науке и технолошког развоја најављује увођење финансијске писмености у курикулуме постојећих предмета у 34 школе широм Србије, од најнижих ка вишим разредима (око 15.000 ученика). Резултати пројекта су показали развијање финансијске писмености у програмима математике, почев од првог разреда основне школе када се помињу задаци са новцем, а у каснијим разредима кроз решавање проблемских задатака са новцем. У првом разреду гимназије ученици се упознају са основним појмовима финансијске математике попут: шта је главница, кредит, каматна стопа, улагање, орочавање новца (НБС, 2021: 27).

Поред Министарства просвете, науке и технолошког развоја, институција која спроводи активности промовисања финансијске едукације и писмености у Републици Србији је Народна банка Србије (у даљем тексту НБС), која је 2012. године иницирала Стратегију за финансијско образовање и план имплементације исте. НБС је објавила две Стратегије на пољу финансијске едукације, најпре за период 2012-2015, а затим и за период 2016-2020. године. У документима се истиче значај финансијске писмености у процесу едукације и јачања финансијског система. НБС дефинише финансијску писменост као „стечене вештине и знања из области финансија који оспособљавају појединца да, користећи своја знања, доноси исправне одлуке на основу потпуних информација” (НБС, 2022). Поред поменутих стратегија, термини „финансијско образовање” и „финансијска писменост” се помињу и у Стратегији тржишта капитала за период од 2021. године до 2026. године, где је знање представљано као предуслов за развој тржишта капитала у Републици Србији.

Поред израде стратегија и акционих планова, НБС годинама уназад спроводи различите активности на пољу финансијске едукације и учествује у изради образовних програма и материјала, организовању радионица, трибина и предавања (нарочито за сектор малих и средњих предузећа предузетника), подржава финансијску писменост омладине и пропагира нове платформе дигиталне комуникације. Додатно, НБС традиционално обележава Светску недељу новца током марта месеца, организује посете Музеју НБС и у оквиру Центра за заштиту и едукацију

корисника финансијских услуга спроводи истраживање на тему познавања финансијских производа (Богдановић, Димић 2022).

Примећени су иницијатива, труд и напори Удружења банка Србије (УБС) у промоцији финансијске писмености и едукације, нарочито код млађе популације и омладине кроз:

- организацију Европског квиза новца- годишња Европска и Светска недеља новца, коју УБС организује у сарадњи са Европском банкарском федерацијом, обухвата бројне активности из области финансијске едукације;
- вишегодишње партнерство са Министарством просвете, науке и технолошког развоја на ФинПис пројекту, укључујући и израду приручника за наставнике;
- пружање подршке заједници економских, правно-биротехничких, трговинских и угоститељско-туристичких школа Србије и њихове иницијативе, а кроз ту сарадњу унапређује образовни систем и пружа подршку будућим кадровима (<https://www.ubs-asb.com/novosti/1000-ubs-ucestvovao-u-izradi-evropske-publikacije-na-temu-finansijske-pismenosti>).

Треба напоменути да је УБС, 2013. године постао члан Међународног покрета за финансијску едукацију деце и омладине (*end. Child and Youth Finance International*)), као и да је 2020. године учествовало у изради публикације *EBF Financial Literacy Playbook for Europe*, која је резултат рада и активности ЕБФ Пројектне групе за финансијску едукацију.

Иако се последњих година улажу већи напори да се подстакне свест грађана, нарочито млађе популације, о важности концепта финансијске писмености и значају финансијског образовања, резултати емпиријских међународних и националних истраживања и студија не доносе охрабрујуће податке. У том контексту, најпре треба напоменути да образовни систем Републике Србије од 2012. године учествује у ПИСА тестирању. На последњем ПИСА тестирању 2018. године, у току априла и маја учествовало је више од 8.000 ученика старости петнаест година и по први пут је поред математике, читања и природних наука, тестирање укључило и финансијску писменост. Резултати су показали да трећина ученика није достигла ниво функционалне финансијске писмености и да наши средњошколци заостају за чак 60 поена у односу на међународни просек. Највећи број ученика достигао је други ниво знања, док је највиши ниво знања (ниво 5) остварило свега 2,5% ученика и тиме је Република Србија заузела 15. место од укупно 20 земаља учесница (односно 117.000 ученика). Збирни извештај указује да су најбољи резултат постигли ученици из Естоније, а надпросечна постигнућа имају ученици из Финске, канадских провинција, Пољске и Аустралије (НБС, 2021: 27).

Према ауторима Костић, Димић и Станковић неспоран је значај финансијске писмености за млађу популацију, који уједно представља кључну улогу у концепту целоживотног образовања. У монографији „Истраживање финансијске писмености код средњошколске популације у Републици Србији” аутори су аналзирали узорак од 558 испитаника завршних разреда средњих школа (различитих профила). Питања у упитнику који су попуњавали испитаници била су конципирана у пет категорија:

1. први сет питања је укључивао познавање термина „инфлација“;
2. други сет питања се односио на „каматне стопе“;
3. трећи сет питања је укључивао познавање појма „осигурања“;
4. четврти сегмент питања односио се на анктирање „студентских кредита“ и
5. пети сет питања био је у вези са познавањем основа о „криптовалутама“ (Костић, Димић, Станковић 2020).

Добијени резултати показују да је највиши степен познавања финансијске терминологије забележен у првом сету питања која испитују познавање термина „инфлација“ (91% испитаника навело да је упознато са његовим значењем). Додатно, узорак је показао да су испитаници прилично изједначено упознати са значењем појмова у трећем (осигурање) и четвртом сету питања (студентски кредити), 384 испитаника (68,82%) и 369 испитаника (66,13%), респективно. Најлошији резултати су забележени на питањима у сегменту два (каматне стопе), са 39,25% тачних одговора и у делу пет који анализира познавање криптовалута, где је половина испитаника дала тачан одговор.

УМЕСТО ЗАКЉУЧКА – ПРЕПОРУКЕ ЗА УНАПРЕЂЕЊЕ ФИНАНСИЈСКЕ ПИСМЕНОСТИ

У новијој историји финансијска писменост све више добија на важности и у стручној и научној јавности је препозната као кључна компонента за развој финансијског система и привреде. С тим у вези, државе су више него икада фокусиране на информације и нова знања, односно на стварање компаративних предности. Аутори су у раду напоменули да је финансијска писменост скуп ставова који дефинишу финансијске одлуке, понашање и знање. Финансијске одлуке су усмерене на давање одговора на питања: када треба уштедети, када потрошити, како управљати буџетом, на који начин одабрати прави финансијски производ? Закључак је да виши ниво финансијске писмености код појединца и нације ствара већу корист у процесу доношења адекватних финансијских одлука, управљању новцем, развојем финансијског тржишта и целокупне привреде. У том контексту, морамо нагласити да је финансијска писменост битан елемент економије и финансијске стабилности грађана и привреде. Додатно, улога НБС и других кључних институција у Републици Србији у промоцији финансијске писмености даје јасан сигнал и подстицај реформама образовања које су усмерене на имплементацију исте кроз: развој програма финансијске писмености за осетљиве групе, укључивање финансијског образовања у најранијој фази едукације, имплементације концепта целоживотног учења, развој методологије за мерење нивоа финансијске писмености, подстицање приватног финансијског сектора у процесу промоције финансијске писмености, подизања свести грађана о значају финансијске писмености, развоју методологије за усавршавање стручног кадра у основним и средњим школама.

Институт за психологију и UNICEF су 2017. године у публикацији „Финансијска писменост, вештина XXI века“ истакли кључне препоруке за развој финансијске писмености:

- спровођење кампања које ће подићи свест о томе шта значи бити финансијски писмен и зашто је то важно - адресирати на младе људе школског узраста и спроводити их систематски, преко образовних установа;
- важно је синхронизовати активности свих заинтересованих страна (државних институција, академских институција и грађана);
- пожељно да постоји институција која би укључила и координисала рад свих заинтересованих страна, а посебно у циљу планирања увођења финансијског образовања као редовног образовног садржаја и његове промоције,
- развијање компетенције за финансијску писменост требало би да има своје место у образовном систему;
- образовање за финансијску писменост би требало увести у наставу као међупредметну компетенцију;
- курикулум би требало развијати на основу анализе постојећих предметних програма тако да се идентификују теме у које је могуће унети одговарајуће примере за развој финансијске писмености;
- повезивање са другим међупредметним компетенцијама (предузимљивост и оријентација ка предузетништву, дигитална компетенција, решавање проблема);
- екстерни мониторинг стања финансијског образовања су неопходни, те би PISA студију требало користити као инструмент за мониторинг квалитета и остварених ефеката финансијског образовања;
- наставник је централна фигура при увођењу финансијског образовања и гарант квалитета образовних постигнућа у овој области;
- потребно је реализовати и обуке наставника у области финансијске писмености и финансијског образовања преко програма професионалног развоја;
- подржати родитеље за рад са децом, кроз различите водиче, пригодне материјале и примере или кроз директну обуку;
- коришћење локалних ресурса одлична прилика да деца и ученици развијају финансијску писменост кроз непосредно искуство са финансијским институцијама, ситуацијама и средствима (пошта, банка, продавница, сервиси, провајдери) (<https://www.unicef.org/serbia/media/2616/file/Finansijska%20pismenost.pdf>).

ЛИТЕРАТУРА

- Altintas 2011: Kadir Murat Altintas. The dynamics of financial literacy within the framework of personal finance: An analysis among Turkish university students. *African Journal of Business Management*, 5(26), 10483-10491.
- Арсенијевић, Димић 2017: Оља Арсенијевић, Маја Димић. Предузетничко образовање у земљама Западног Балкана, Лемима, Београд: Факултет за инжењерски менаџмент, Факултет за пословне студије и право.
- Bahovec, Barbić, Palić 2015: Vlasta Bahovec, Dajana Barbić, Irena Palić. Testing of effects of financial literacy on debt behavior of financial consumers using multivariate analysis methods. *Croatian Operational Research Review*, 6:361-371.
- Bernheim 1995a: Douglas Bernheim. Do households appreciate their financial vulnerabilities? An analysis of actions, perceptions, and public policy. *Tax policy and economic growth*, 3, 11–30.
- Bernheim 1995b: Douglas Bernheim. Financial Literacy, Education, and Retirement Saving. In Mitchell, O. S., & Schieber, S. J. (Eds.), *Living with Defined Contribution Pensions: Remaking Responsibility for Retirement* (38–68). Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

- Bogdanović, Dimić, Vučić 2022: Adriana Jović Bogdanović, Maja Dimić, Marija Vučić. Financial Literacy and Entrepreneurial Education as Prerequisite for the Development of Entrepreneurship in the Republic of Serbia and Northern Macedonia. *International Journal of Economics and Law*, Vol. 12, No. 35.
- Димић, Илић, Јовић-Богдановић 2022: Маја Димић, Дејан Илић, Адриана Јовић Богдановић. Предузетничко образовање у земљама Западног Балкана са посебним фокусом на Републику Србију и Северну Македонију, Перспективе развоја социјалног предузетништва у пограничном подручју Србија-Северна Македонија, тројезично издање. Београд: ФИТИ, ФПСЦ, ПЕП.
- Hogarth 2006: Jeanne Hogarth. Financial education and economic development. <https://www.oecd.org/dataoecd/20/50/37742200.pdf>
- Institut za psihologiju, UNICEF: 2017. Finansijska pismenost, veština XXI veka, <https://www.unicef.org/serbia/media/2616/file/Finansijska%20pismenost.pdf>
- Јовановић 2019: Зорица Јовановић. Доктринарни и методолошки изазови финансијске писмености и 4. индустријска револуција – одреднице оптимизације пословног и финансијског портфолија. Зборник радова ЕконБиз, стр. 379-388, <http://www.ekonbiz.ues.rs.ba/ojs/article/view/161.html>
- Kirsch 2001: Irwin Kirsch. The international adult literacy survey (IALS): Understanding what was measured. *ETS Research Report Series*, 2001(2), i-61.
- Костић, Димић, Становић 2020: Душан Костић, Маја Димић, Ивица Станковић. Истраживање финансијске писмености код средњошколске популације у Републици Србији. Београд: Факултет за пословне студије и право.
- Lusardi Mitchell 2014a: Annamaria lusardi, Olivia Mitchell. The economic importance of financial literacy: Theory and evidence. *Jour, Economic Literature*, 52, 5-44.
- Mason, Wilson 2000: Carolynne Mason, Richard M. S. Wilson. *Conceptualising financial literacy*. Loughborough: Business Scholl, Loughborough University.
- НБС 2021: Народна банка Србије. Стратегија тржишта капитала за период од 2021. године до 2026. године. Београд: Народна банка Србије.
- НБС 2022: Народна банка Србије. Стратегија Народне банке Србије на пољу финансијске едукације за период 2016-2020.године. Београд: Народна банка Србије.
- НБС: Активности на пољу финансијске едукације, [http://www.oecd.org/finance/financial-education/35108560.pdf106](https://tvojnovac.nbs.rs/latinica/infopunktovi/aktivnosti/Noctor, Stoney, Stradling 1992: Michael, Noctor, S. Stoney, R. Stradling. Financial Literacy: A Discussion of Concepts and Competences of Financial Literacy and Opportunities for its Introduction into Young People's Learning. London: National Foundation for Educational Research Report for the National Westminster Bank.</p><p>OECD 2005: Recommendation on Principles and Good Practices for Financial Education and Awareness. <a href=)
- OECD 2014: *PISA 2012 results: students and money: financial literacy skills for the 21st century* (volume VI), PISA, OECD Publishing. <http://www.oecd.org/pisa/keyfindings/PISA-2012-results-volume-vi.pdf>
- OECD/ INFE 2015: Policy Handbook: national strategies for financial education, <https://www.oecd.org/finance/National-Strategies-Financial-Education-Policy-Handbook.pdf>
- Удружење банака Србије (УБС): УБС учествовао у изради европске публикације на тему финансијске писмености, <https://www.ubs-asb.com/novosti/1000-ubs-ucestvovao-u-izradi-evropske-publikacije-na-temu-finansijske-pismenosti>
- Urban, Schmeiser, Collins, Brown. 2020: Carly Urban, Maximilian Schmeiser, Michael Colins, Alexandra Brown. The effects of high school personal finance education policies on financial behavior. *Economics of Education Review* 78: 101786. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0272775718301699>
- Vehovec, Rajh, Škrebilin Kirbiš 2015: Maja Vehovec, Edo Rajh, Ivona Škrebilin Kirbiš. Financijska pismenost građana u Hrvatskoj. *Privredna kretanja i ekonomska politika*, 1(136):54-75

- Wachira, Kihiu 2012: Wachira Mwangi Isaac, Evelyne N Kihiu. Impact of financial literacy on access to financial, *International Journal of Business and Social Science*, Vol. 3, No. 19, pp. 42-50. https://www.ijbssnet.com/journals/Vol_3_No_19_October_2012/5.pdf
- World bank 2014: Financial education- programs and strategies. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/901211472719528753/pdf/108104-BRI-FinancialEducationProgramsandStrategies-PUBLIC.pdf>
- Zaimović, Torlaković, Arnaut-Berilo, Zaimović, Dedović, Nuhic Mešković 2023: Azra Zaimović, Anes Torlaković, Almira Arnaut-Berilo, Tarik Zaimović, Lejla Dedović, Minela Nuhic Mešković. Mapping Financial Literacy: A Systematic Literature Review of Determinants and Recent Trends. *Sustainability* 2023, 15 (12), 9358; <https://doi.org/10.3390/su15129358>

Maja S. DIMIĆ

Olja M. ARSENIJEVIĆ

THE CONCEPT OF FINANCIAL LITERACY - RECCOMENDATIONS FOR IMPROVEMENT IN THE REPUBLIC OF SERBIA

SUMMARY

The paper analyzes the concept of financial literacy and the importance of national strategies as a pillar of financial literacy development. The authors start from the fact that the concept of financial literacy includes knowledge, education, abilities, competence and responsibility at the same time. The focus is on knowledge, the ability to apply knowledge, as well as the existence of self-confidence in people to undertake financial actions, risks, and recognizing opportunities in the business environment. In other words, financial literacy means that the knowledge and skills we possess in the field of finance serve us in the process of understanding finances and making the right decisions using available information. Good financial education and good financial understanding of individuals dictates their quality and adequate financial decisions. In addition, financial education and financial literacy are gaining importance and importance, which confirms the interest of the professional and scientific community, which is reflected in the increased number of published works and research at the national and international level. Recent history, the world economic crisis, the pandemic caused by the Covid-19 virus, war events in Ukraine, rapid technological changes and innovations represent a "trigger" for the development of financial literacy. If there are no national strategies, regulatory bodies should find an effective mechanism for implementing the concept of financial literacy either through existing action plans/national strategies or by forming working groups that will deal with this topic in a new strategic and national framework.

Keywords: financial literacy, financial education, financial ability, financial knowledge, national strategies.